

К.О. ЗВЯГІНЦЕВА

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
пл. Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна
Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України
вул. Терещенківська, 2, м. Київ, 01601, Україна
karina_zvyaginca@mail.ru

ЗНАХІДКИ АДВЕНТИВНИХ РОСЛИН У ФЛОРИ м. ХАРКОВА

К л ю ч о в і с л о в а: флористичні знахідки, адвентивні рослини, урбанофлора, Харків, Україна

Відомості про флору м. Харкова та його околиць, за понад 150 років її вивчення, узагальнені в працях В.М. Черняєва (1859), П.М. Наливайка (1891—1897), Г.Є. Тимофєєва (1904), в яких зафіксовано від 594 до 951 виду судинних рослин. У останньому конспекті флори міста, поданому в електронній версії А.О. Рябоконею [14], вказується 1236 видів.

Рослинний покрив м. Харкова нині суттєво трансформований [17], що спричинено посиленою господарською діяльністю людини, розвитком урбанізації та промислово-транспортного комплексу. Це сприяє появі нових видів адвентивних рослин, значна частина яких є «втікачами» з культури.

На підставі результатів досліджень, проведених упродовж 2009—2013 рр., як і критичного опрацювання колекцій гербаріїв Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (CWU) та Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (KW), автором знайдено низку нових видів адвентивних рослин. Наприклад, *Echinochloa tzvelevii* Mosyakin ex Mavrodiev & H. Scholz — третє місцезнаходження для України, *Eragrostis suaveolens* A. Becker ex Claus — новий адвентивний вид для Лівобережного Лісостепу, інші види (*Datura tatula* L., *Euphorbia marginata* Pursh, *Kochia scoparia* (L.) Schrad. subsp. *densiflora* (Turcz. ex Moq.) Aellen, *K. scoparia* (L.) Schrad. var. *trichophylla* (Voss) L.H. Bailey, *Amaranthus hypochondriacus* L., *Cenchrus longispinus* (Hack.) Fernald, *Reynoutria japonica* Houtt., *Ipomoea hederacea* (L.) Jacq.) — нові для Харківської обл.

Відомості про найцікавіші флористичні знахідки, виявлені на території Харкова, наводимо нижче.

Echinochloa tzvelevii Mosyakin ex Mavrodiev & H. Scholz (*E. crusgalli* (L.) P. Beauv. subsp. *tzvelevii* Mosyakin, *E. pseudocaudata* Mosyakin in herb.) — вид, відомий із басейнів річок Дону, Волги, Ура-

лу [7, 27], приурочений до алювіальних пісків. В Україні вперше під назвою «*E. crusgalli* “riparian race”» («прибрежна раса») в 1996 р. він наводився С.Л. Мосякіним [27]. Пізніше відзначений у Полтаві (О.В. Клепещ, KW, 00109146).

Ми виявили цей вид у м. Харкові на засміченій ділянці дороги поблизу залізничної станції «Левада», де зафіксували п'ять квітучих особин (27.08.2013, К.О. Звягінцева, KW, 00107546). Віднайденний локалітет є третім місцезростанням виду в Україні.

Eragrostis suaveolens A. Becker ex Claus — причорноморсько-прикаспійський вид, приурочений переважно до алювіальних пісків Дніпра [22, 23]. Для флори України В.В. Протопопова вважає його геміапофітом [14], але в регіоні дослідження він є адвентивним. Уперше для України наводився з Труханового острова, що в Києві (І.І. Шмальгаузен, 1889, KW). За літературними даними відомий із Полісся, Донецького Степу, півдня Степу [17, 22, 23], а за даними Гербарію KW — із Полтавської, Луганської та Сумської областей.

Ми вперше наводимо *E. suaveolens* для м. Харкова та області. Вид виявлений по вул. Ромашкіна, район «Аеропорт», біля автодороги, на піщаному ґрунті (29.08.2013, К.О. Звягінцева, CWU, 0051585).

Kochia scoparia (L.) Schrad subsp. *densiflora* (Turcz. ex Moq.) Aellen (*K. sieversiana* auct. non (Pall.) С.А. Мей) має, очевидно, центральноазійське походження [5]. Цей підвид поширений на півдні Західного та Східного Сибіру, на Сході Середньої Азії; як адвентивна рослина — на території Східної та Середньої Європи [24]. У флористичних зведеннях наводиться здебільшого під помилковою назвою *K. sieversiana* (яка насправді стосується *K. scoparia* s. str.) у зв'язку з тим, що цей підвид не завжди відрізняли від типового; тому точні дані про його сучасне розповсюдження неповні. Як зазначає С.Л. Мосякін [24], він є досить звичайною «залізничною» рослиною в південній та середній

частинах Росії, в Україні, Білорусі, країнах Балтії. Цей підвид приурочений до пісків, піщаних берегів річок, галечників, щербенистих схилів, відзначений на смітниках, по залізничних коліях [4, 24].

У м. Харкові вперше виявлена у 2013 р. популяція *K. scoparia* subsp. *densiflora* по вул. 50 років СРСР під містком (15.07.2013, К.О. Звягінцева, *KW*, 00107604); рослини на той час були у фазі квітання.

Kochia scoparia (L.) Schrad. var. *trichophylla* (Voss) L.H. Bailey — кенофіт ірано-туранського походження [14]. Культурна форма виду відома з XVII ст. [5]. Нині у здичавілому стані він трапляється у Середній і Західній Європі, Передній і Центральній Азії (Індія, Китай, Японія) [4, 5]. В Україні цей різновид культивується як декоративна рослина [5]; здичавілі екземпляри, за даними Гербарію *KW*, зафіксовані у Львівській (Золочівський р-н, 13.09.2011, О.Т. Кузярін, *KW*) і Житомирській (м. Житомир, на пустирі, 2003, О.О. Орлов, *KW*, 042975) областях. Проте, ймовірно, ця форма дичавіє і в інших регіонах країни.

У м. Харкові відомий один локалітет, де були знайдені три здичавілі особини цієї різновидності у фазі вегетації; вони росли на смітнику біля магазину поблизу залізничної станції «Левада» (27.08.2013, К.О. Звягінцева, *KW*, 00107619).

Euphorbia marginata Pursh (*E. variegata* auct. non Sims.) — кенофіт північноамериканського походження [25, 26]. Культивується як декоративна рослина в Європі з 1811 р. [18, 25], як адвентивна — відома в Європі, Азії (Китай, Японія), на Кавказі [18]. На території України здичавілі рослини виявлені в Донецькій (Новоазовський р-н, 1959, Колесникова, *KW*), Херсонській (Геничеськ, 1971, Котов, *KW*), Київській [29] та Закарпатській (усне повідомлення М.В. Шевери, *KW*) областях.

На території Харкова ми знайшли одне місцезнаходження виду (вул. Профспілка, біля залізничного переїзду, 18.07.2012, К.О. Звягінцева, *KW*, 00105880), де в канаві росло кілька здичавілих особин у фазі квітання. Досить активно вид культивується в місті, тому припускаємо, що найближчим часом, ймовірно, будуть виявлені його нові місцезростання.

Datura tatula L. — кенофіт північноамериканського походження [14]. Вид дуже близький до *D. stramonium* L. [28], у «Flora Europaea» [25] наводиться як його синонім; відрізняється від нього забарвленням квітки (від синюватих до бузково-

пурпурових) і стебла (фіолетовий) [20]. Сучасний вторинний ареал *D. tatula* охоплює Південне Закавказзя, Середню Азію, Америку [20].

В Україні рослини цього виду культивуються як декоративні; часто дичавіють, зростають на смітниках, пустирях і вздовж доріг. Як ергазіофіт він наводиться для Полтавської обл. [3].

Ми виявили його здичавілі рослини вздовж автомобільної дороги по вул. Стартівій (р-н «Аеро-порт», Харків), де зафіксували шість особин у фазі квітання та плодоношення (27.08.2013, К.О. Звягінцева, *CWU*, 0051586).

Amaranthus hypochondriacus L. (*A. leucocarpus* S.Watson) — кенофіт північноамериканського походження [26, 29]. Загальне поширення виду — гемікосмополіт. Уперше на території Східної Європи був виявлений В.Л. Комаровим у культурі в Ленінградському ботанічному саду 1933 р. [24]. В Україні наводиться для Лісостепу [12]. За гербарними та літературними [10, 11, 25] даними, в Україні *A. hypochondriacus* знайдений у Житомирській (м. Житомир, р-н заводу «Хімволокно», біля дороги, Орлов, 2006, *KW*, 069682) і Київській [10, 11] областях.

Три здичавілі рослини виду виявлено в м. Харкові, в р-ні Барабашова, на смітнику по вул. Фурманова (08.09.2013, К.О. Звягінцева, *KW*, 00107602).

Cenchrus longispinus (Hack.) Fernald — кенофіт північноамериканського походження [26]. Поширений у Південній і Центральній Європі, Західній Азії, Південній Африці, Австралії [9]. Карантинний бур'ян [6], росте на пісках і супіщаних ґрунтах, на межах полів, біля доріг, на залізничних коліях [12, 23].

Уперше для флори України *C. longispinus* наведений 1951 р. в Херсонській обл. Д.К. Ларіоновим під назвою *C. tribuloides* auct. non L. [9]. Найбільше розповсюджений на півдні Степу [13, 22] (Херсонська, Миколаївська, Одеська області, м. Севастополь), приурочений до пісків [15]. Заноситься в північному напрямку залізницями [22]. За гербарними матеріалами *KW* і літературними даними [1, 9, 17, 22], він натуралізувався також у Київській, Луганській, Донецькій, Запорізькій і Дніпропетровській областях; указувався для Закарпаття (усне повідомлення М.В. Шевери).

У Комінтернівському р-ні м. Харкова, на ділянці поблизу автомобільної дороги по вул. Зерновій, було виявлено колонії *C. longispinus* із 15–30 особин у фазі вегетації (11.09.2009, К.О. Звягінцева, *KW*, *CWU*, 00105885).

Reynoutria japonica Houtt. (*Polygonum cuspidatum* Siebold & Zucc., *Fallopia japonica* (Houtt.) Ronse Descr.) — кенофіт східноазійського походження (південь Примор'я, Японія, Китай, Корея, Тайвань) [3, 8]. У Європі інтродуковано в 1825 р. як декоративну рослину. Вид натуралізувався в країнах Центральної, Західної та Північної Європи [2]. В Україні у здичавілому стані вид уперше зафіксований у 1929 р. [15]. Тепер здичавілі рослини трапляються на міських пустирях, залізничних насипах, у рудеральних місцях [8]. За гербарними зразками *KW* вид відомий із Закарпатської, Чернівецької, Житомирської, Донецької, Полтавської областей, а також і з інших областей, зокрема Західної та Центральної України (усне повідомлення М.В. Шевери).

Уперше для Харкова ми виявили його місцезростання у приватному секторі міста, в районі Верещаківка, 11.09.2010 (К.О. Звягінцева, *KW, CWU*, 00105920), де зафіксували кілька здичавілих особин виду у фазі квітання.

Ipotoea hederacea (L.) Jacq. — кенофіт центральноамериканського походження [26, 29]. Культивується як декоративна рослина в Прибалтиці [8]. На території Європи подекуди трапляється як здичавіла рослина [6]. В Україні, за даними Гербарію *KW*, вид дичавіє в Закарпатській, Запорізькій, Київській, Донецькій, Луганській, Миколаївській і Херсонській областях.

Ми виявили дві квітучі здичавілі особини в районі Барабашова (м. Харків) на сміттєзвалищі по вул. Фурманова (08.09.2013, К.О. Звягінцева, *KW, CWU*, 00107616, 00107618).

Крім наведених вище видів і форм, в урбанофлорі Харкова були зафіксовані також такі види: *Ipotoea purpurea* (L.) Roth — на смітниках у районі Левади (27.07.2013, К.О. Звягінцева, *KW*, 00107548) та по вул. Фурманова (08.09.2013, К.О. Звягінцева, *KW, CWU*, 00107557, 00107558) — 5 особин у фазі квітання та плодоношення; *Rudbeckia laciniata* L. — у м. Харкові, пр. Юрія Гагаріна, 187, на міському цвинтарі № 5, де зростало до 100 здичавілих особин у фазі квітання (27.07.2013, К.О. Звягінцева, *CWU*, 0051588); *R. hirta* L. — колонія до 10 особин у фазі квітання виявлена по вул. Нижній Фрунзенського району міста, вздовж залізничної колії (27.07.2013, К.О. Звягінцева, *KW*, 00107578, 00107579); *Heliopsis scabra* Dunal. — приурочений у місті до залізничних колій: станції «Харків—Левада» (27.07.2013, К.О. Звягінцева,

KW, CWU, 00107563), «Харків—Верещаківський» (12.08.2011, К.О. Звягінцева, *KW, CWU*, 00107564, 00107586), дичавіє на цвинтарі № 5 (27.07.2013, К.О. Звягінцева, *KW*, 00107611), де зафіксовано 200 особин у фазі квітання (активно поширюється територією міста); *Cosmos bipinnatus* Cav. — декілька здичавілих рослин у фазі квітання на залізничній станції «Новоселівка» (15.08. 2012, К.О. Звягінцева, *KW*, 00107549); *Phlox paniculata* L. — дичавіє на території міського цвинтаря № 5 по пр. Гагаріна, 187 (27.08.2013, К.О. Звягінцева, *KW*).

Здійснивши дослідження урбанофлори Харкова, ми виявили 30 нових для території міста видів адвентивних рослин, порівняно з останнім списком [14]. Усі вони — кенофіти та ергазіофіти, більшість із яких мають північноамериканське походження. Ці види здебільшого культивуються в Ботанічному саду Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та на приватних присадибних ділянках. Зауважимо, що останнім часом досліджувані рослини дичавіють із культури та дуже активно розповсюджуються по місту.

Гербарні зразки виявлених видів і внутрішньо-видових таксонів передані до Гербарію *KW* і *CWU*.

Автор висловлює щирі подяки чл.-кор. НАН України С.Л. Мосякіну, канд. біол. наук М.В. Шевері, канд. біол. наук Л.М. Губарь, аспіранту Т.С. Двірній (Інститут ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України) за допомогу при визначенні рослин і цінні поради під час підготовки рукопису.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурда Р.І., Тохтар В.К. Загроза біологічного забруднення довкілля України північноамериканськими видами // Укр. ботан. журн. — 1998. — 55, № 2. — С. 127—132.
2. Виноградова Ю.К., Куклина А.Г. Ресурсний потенціал інвазійних видів рослин. Возможности использования чужеродных видов. — М.: ГЕОС, 2012. — 186 с.
3. Двірня Т.С. Знахідки видів адвентивних рослин на території Роменсько-Полтавського геоботанічного округу // Укр. ботан. журн. — 2012. — 69, № 6. — С. 847—853.
4. Ильин М.М. Сем. Маревые — *Chenopodiaceae* // Флора СССР. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1939. — Т. 6. — С. 2—354.
5. Ильин М.М. Род. Лободові — *Chenopodiaceae* // Флора УРСР. — К.: Вид-во АН УРСР, 1952. — Т. 4. — С. 260—400.
6. Краткий справочник по вредителям, болезням растений и сорнякам, имеющим карантинное значение в Украине / Под ред. Ж.Д. Кудиной. — Полтава: Астрея, 1994. — 194 с.

7. *Мавродиев Е.В., Шольц Х., Сухоруков А.П. Echinochloa tzevelevii* — новый для науки аллювиальный вид из Европейской России // Бюлл. Москов. о-ва испыт. природы. Отд. биол. — 2007. — 112, вып. 1. — С. 88—91.
8. *Майоров С.Р., Бочкин В.Д., Насимович Ю.А., Шербаков А.В.* Адвентивная флора Москвы и Московской области. — М.: Тов-во науч. изд. КМК, 2012. — 411 с.
9. *Мосякин С.Л.* Род *Cenchrus* L. (*Poaceae*) в Украине: обзор номенклатуры, систематики и современного распространения // Укр. ботан. журн. — 1995. — 52, № 1. — С. 120—127.
10. *Мосякин С.Л.* Огляд роду *Amaranthus* L. (*Amaranthaceae*) в Україні // Укр. ботан. журн. — 1995. — 52, № 2. — С. 225—234.
11. *Мосякин С.Л.* Додаткові відомості про поширення деяких видів роду *Amaranthus* L. (*Amaranthaceae*) в Україні // Укр. ботан. журн. — 1995. — 52, № 3. — С. 384—387.
12. *Определитель* высших растений Украины / Добро-чаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. — Киев: Наук. думка, 1987. — 548 с.
13. *Прокудин Ю.Н., Вовк А.Г., Петрова О.А., Ермоленко Е.Д., Верниченко Ю.В.* Злаки Украины. — Киев: Наук. думка, 1977. — 517 с.
14. *Протопопова В.В.* Синантропная флора Украины и пути ее развития. — Киев: Наук. думка, 1991. — 204 с.
15. *Протопопова В.В., Мосякин С.Л., Шевера М.В.* Фітоінвазії в Україні як загроза біорізноманіттю: сучасний стан і завдання на майбутнє. — К.: Ін-т ботан., 2002. — 28 с.
16. *Рябоконт А.А.* Урбанофлора Харькова. — 2009. Ресурс доступу: http://samlib.ru/r/rjabokonx_a_a/glawaw7.shtml.
17. *Тарасов В.В.* Флора Дніпропетровської та Запорізької областей. Судинні рослини. Біолого-екологічна характеристика видів. — Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2005. — 276 с.
18. *Терёхина Т.А., Копытина Т.М., Мишина И.А.* Флористические находки на территории Алтайского края // Turczaninowia. — 2005. — 8, № 3. — С. 42—47.
19. *Харьковская область* / Под ред. А.П. Голикова, А.Л. Сидоренко. — Харьков: Оригинал, 1993. — 128 с.
20. *Пояркова А.И.* Сем. Пасленовые — *Solanaceae* // Флора европейской части СССР. — Л.: Наука, 1981. — Т. 5. — С. 179—201.
21. *Смольянинова Л.А.* Сем. Вьюнковые — *Convolvulaceae* // Флора европейской части СССР. — Л.: Наука, 1981. — Т. 5. — С. 92—103.
22. *Цвелев Н.Н.* Сем. Злаки — *Poaceae* // Флора европейской части СССР. — Л.: Наука, 1974. — Т. 1. — С. 117—368.
23. *Цвелев Н.Н.* Злаки СССР. — Л.: Наука, 1976. — С. 788.
24. *Цвелев Н.Н.* Сем. Маревые — *Chenopodiaceae* // Флора Восточной Европы. — СПб: Мир и семья-95, 1996. — Т. 9. — С. 19—98.
25. *Flora Europaea* / Ed. T.G. Tutin, V.H. Heywood, N.A. Burgers, D.M. Moore, D.H. Valentine, S.M. Walters, D.A. Webb. — Cambridge, 1968. — Vol. 2. — P. 213.
26. *Gleason H.A., Cronquist A.* Manual of vascular plants of northeastern United States and adjacent Canada. — New York, 1993. — 910 p.
27. *Mosyakin S.L.* Preliminary synopsis of the genus *Echinochloa* Beauv. (*Poaceae: Paniceae*) in the former USSR // Botany and Mycology for the Next Millennium: Int. collec. of sci. art. devoted to the 70-th anniversary of acad. K.M. Sytnik / S.P. Wasser (ed.). — K., 1996. — P. 217—225.
28. *Mosyakin S.L., Fedoronchuk M.M.* Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural checklist / Ed. S.L. Mosyakin. — Kiev, 1999. — xxiii + 345 p.
29. *Mosyakin S.L., Yavorska O.G.* The nonnative flora of the Kiev (Kyiv) urban area, Ukraine: a checklist and brief analysis // Urban Habitats. — 2002. — 1(1). — P. 45—65.

Рекомендує до друку Надійшла 18.10.2013 р.
Р.І. Бурда

К.А. Звягинцева
Харьковский национальный университет имени
В.Н. Каразина, Украина
Институт ботаники имени Н.Г. Холодного НАН Украины,
г. Киев

НАХОДКИ АДВЕНТИВНЫХ РАСТЕНИЙ ВО ФЛОРЕ г. ХАРЬКОВА

В статье приводятся сведения о находках адвентивных растений, выявленных на территории г. Харькова: *Echinochloa tzevelevii* Mosyakin ex Mavrodiev & H. Scholz (третье местонахождение в Украине), *Eragrostis suaveolens* A. Becker ex Claus (новый вид для Левобережной Лесостепи), *Kochia scoparia* (L.) Schrad. subsp. *densiflora* (Turcz. ex Moq.) Aellen, *K. scoparia* (L.) Schrad. var. *trichophylla* (Voss) L.H. Bailey, *Euphorbia marginata* Pursh, *Datura tatula* L., *Amaranthus hypochondriacus* L., *Cenchrus longispinus* (Hack.) Fernald, *Rudbeckia laciniata* L., *Heliopsis scabra* Dunal, *Ipomoea purpurea* (L.) Roth, *I. hederacea* (L.) Jacq., *Rudbeckia hirta* L., *Reynoutria japonica* Houtt., *Cosmos bipinnatus* Cav., *Phlox paniculata* L.

Ключевые слова: флористические находки, адвентивные растения, урбанофлора, Харьков, Украина.

К.А. Zvyagintseva
V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
M.G. Kholodny Institute of Botany, National Academy of
Sciences of Ukraine, Kyiv

THE NEW FINDS OF ALIEN PLANTS IN THE FLORA OF KHARKIV

Information about records of the following alien plants in the flora of Kharkiv is reported: *Echinochloa tzevelevii* Mosyakin ex Mavrodiev & H. Scholz (the third locality in Ukraine), *Eragrostis suaveolens* A. Becker ex Claus (new to the Left Bank Forest-Steppe), *Kochia scoparia* (L.) Schrad. subsp. *densiflora* (Turcz. ex Moq.) Aellen, *K. scoparia* (L.) Schrad. var. *trichophylla* (Voss) L.H. Bailey, *Euphorbia marginata* Pursh, *Datura tatula* L., *Amaranthus hypochondriacus* L., *Cenchrus longispinus* (Hack.) Fernald, *Rudbeckia laciniata* L., *Heliopsis scabra* Dunal, *Ipomoea purpurea* (L.) Roth, *I. hederacea* (L.) Jacq., *Rudbeckia hirta* L., *Reynoutria japonica* Houtt., *Cosmos bipinnatus* Cav., and *Phlox paniculata* L.

Key words: floristic finds, alien plants, urban flora, Kharkov, Ukraine.